

عنوان مقاله:

معماری یخچال، شاهکاری در دل کویر.

Ice House Architecture, Masterpiece of "KAVIR"

۱- نغمه علیزاد گوهری - کارشناسی ارشد معماری - مدرس دانشگاه آزاد

اسلامی واحد اردستان

۲- محمد لطیفی - کارشناسی ارشد معماری - مدرس دانشگاه آزاد

اسلامی واحد اردستان

1- Naghmeh Alizad Gohari – Master in Architecture –Islamic
Azad university , Ardestan branch

2-Mohammad Latifie- Master in Architecture - Islamic Azad
university , Ardestan branch

تاریخ: ۱۳۸۴/۱۲/۴

Date: 23-02-2006

عنوان مقاله: معماری یخچال، شاهکاری در دل کویر.

نام نگارندگان: نغمه عزیزاد گوهری - محمد لطیفی

واژه‌های کلیدی

اندود: (Coat)، لایه صاف و هموار از ملات گچ، آهک، سیمان، کاهگل و مانند آنها که در رویه کشی دیوار، سقف، بام، تیغه و ... آنها بکار می‌رود.
پشت بند: (Buttress)، پایه یا بدنه بنایی در کنار بنای اصلی برای تحمل رانش.
دیوار سایه انداز: (The wall making shadow)، دیواری جهت ایجاد سایه و جلوگیری از تابش آفتاب بر روی حوضچه‌های تولید یخ.
طاق و تویزه: (Ribbed vault)، طاق متقاطع و تویزه حاصل از تقاطع دو طاق گهواره‌ای.
یخچال: (Ice house)، کالبدی در معماری قدیم جهت نگهداری دراز مدت یخ در مناطق کویری.

چکیده مقاله

در بررسی و تحقیقاتی که توسط پژوهندگان و سیاحان پیرامون بافت قدیمی شهرها، بناهای تاریخی و محوطه‌های باستانی صورت گرفته است، معمولاً نظر آنها بیشتر به بناهای مذهبی چون مساجد، مدارس، بقاع متبرکه و یا کاخها، سنگ نبشته‌ها و حجاریهای کهن و نظایر آنها معطوف شده و به عناصر معماری دیگر مورد نیاز مردم، کمتر توجه گشته است. هنوز بناهای بزرگ و زیبایی، غریبانه در گوشه و کنار این خطه پهناور و به خصوص در پهن دشت کویر برپا ایستاده‌اند که سالیان سال، در برابر مرور زمان و سوانح طبیعی چون باد و باران و زلزله مقاومت کرده و امروز موجب تحسین و شگفتی معماران و علاقه‌مندان به میراث فرهنگی گشته‌اند.

بنای یخچالهای قدیمی، غریب‌ترین عناصر معماری هستند که نه تنها مورد بی‌مهری قرار گرفته، بلکه تقریباً به بوته فراموشی سپرده شده‌اند. در وجود یخچالها و تولیداتش که در قلب تابستانهای داغ و سوزان، خنکای آب گوارا را به درون خانه‌ها می‌کشاند، رمز و رازی وجود دارد که حکایت از معجزه فروتنانه خشت خام و دست‌های پرتوان معمار فرزانه‌ای می‌کند که به عشق خدمت به خلق، خشت بر خشت نهاده است.

در سرتاسر خطه ایران زمین و به خصوص در مناطق گرم و خشک که دارای تابستانهای طاقت‌فرسا می‌باشند، یخ همواره از ضروریات مردم به شمار می‌رفته که علاوه بر خنک نمودن آب شرب، برای حفظ خوراکی‌ها نیز مورد استفاده قرار می‌گرفته است. برخلاف آب انبارها و برکه‌های عمومی آب آشامیدنی در شهرها و روستاها که احداث آنها از مبانی خیرات محسوب می‌شده و ساختمان و آیش وقف بوده، یخچالها منابع درآمد زیادی برای صاحبانش به شمار می‌رفته‌اند.

از پیشینه تاریخی یخچالها تا دوره صفوی اطلاعات دقیقی در دست نیست. هر چند در متون تاریخی و داستانها و اشعار قبل از دوره صفوی، استفاده از یخ به وفور یافت می‌شود؛ اما از نحوه تولید آن سخنی به میان نیامده است. قدیمی‌ترین مدارک، مربوط به سفرنامه «شاردن» سیاح فرانسوی دوره صفوی می‌باشد. شاردن در سال ۱۰۷۶ هجری، در این سفرنامه به طرز تهیه یخ در یخچالهای شهر اصفهان پرداخته است. تصویری بدون شرح نیز از نمای عمومی شهر کاشان و یک یخچال قدیمی در این سفرنامه موجود است.

معماری یخچالها و فن ساختمانی آنها به گونه‌ای است که دقت و نکته‌سنجی معماران این واحدها را به نکات عمده مهمی چون عایق‌کاری بنا، حفظ بروود مناسب جهت نگهداری یخ، مصالح ساختمانی و چگونگی تهیه یخ می‌رساند. یخچالها متشکل از سه بخش می‌باشند: دیوار طویل سایه انداز، حوضچه‌های تولید یخ و مخزن یخ.

مخازن یخ نیز خود به دو گونه‌اند:

الف) مخازن گنبدی شکل به صورت پوشش بارک مخروطی.

ب) مخازن تونلی شکل به صورت دهلیز مستطیل شکل دراز.